MAKTABGACHA VA MAKTAB JISMONIY TARBIYA DASTURLARINI TAKOMILLASHTIRISHDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING ILMIY-METODIK IMKONIYATLARI

Usmonov Zohidjon Normatovich
Farg‘ona davlat universiteti, Sport o‘yinlari nazariyasi va uslubiyati kafedrasi mudiri, PhD dotsent
https://orcid.org/0000-0003-3429-461X
Sobirov Sanjarbek Jumakuzi o‘g‘li
Jismoniy madaniyat va sport faoliyati fakulteti 24.49-gurux talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha va maktab jismoniy tarbiya dasturlarini takomillashtirishda kompetensiyaviy yondashuvning ilmiy-metodik imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi turli ta’lim bosqichlarida jismoniy tarbiya mazmunining uzluksizligi va izchilligini ta’minlash, bolalar hamda o‘quvchilarda zarur jismoniy, sog‘lomlashtiruvchi, kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni bosqichma-bosqich shakllantirishning samarali pedagogik shartlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, o‘quv dasturlarini o‘rganish, taqqoslash, pedagogik kuzatuv, suhbat va so‘rovnoma metodlaridan foydalanildi. So‘rovnoma natijalariga ko‘ra, respondentlarning 90 foizi jismoniy tarbiya dasturlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish zarurligini qo‘llab-quvvatladi. Natijalar kompetensiyaviy yondashuv jismoniy tarbiya samaradorligini oshirish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, mustaqil jismoniy faoliyatni rivojlantirish va ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi uzviylikni kuchaytirishda muhim metodik vosita ekanligini ko‘rsatdi. Maqolada jismoniy tarbiya dasturlarini mazmunan yangilash, kompetensiyalarni baholash mezonlarini takomillashtirish va pedagoglarning metodik tayyorgarligini oshirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kompetensiyaviy yondashuv, jismoniy tarbiya, maktabgacha ta’lim, maktab ta’limi, o‘quv dasturi, uzluksizlik, uzviylik, jismoniy kompetensiya, sog‘lomlashtiruvchi kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, ijtimoiy kompetensiya, jismoniy rivojlanish, pedagogik texnologiyalar, ta’lim mazmuni.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlar yosh avlodni har tomonlama rivojlantirish, ularning jismoniy, aqliy, ma’naviy va ijtimoiy salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan. Ayniqsa, maktabgacha va umumiy o‘rta ta’lim bosqichlarida jismoniy tarbiyani zamonaviy pedagogik talablar asosida tashkil etish, o‘quvchilarda sog‘lom turmush tarzi ko‘nikmalarini shakllantirish hamda jismoniy faollikka bo‘lgan barqaror ehtiyojni rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, jismoniy tarbiya dasturlarining mazmunini takomillashtirishda kompetensiyaviy yondashuvdan foydalanish dolzarb ilmiy-metodik masala sifatida namoyon bo‘lmoqda.An’anaviy jismoniy tarbiya ta’limida asosiy e’tibor o‘quvchilarga muayyan harakatlarni o‘rgatish, jismoniy mashqlarni bajarish texnikasini egallatish va jismoniy sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lsa, kompetensiyaviy yondashuv ushbu jarayonni yanada kengroq mazmunda tashkil etishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuvda o‘quvchining nafaqat jismoniy mashqlarni bajarish qobiliyati, balki o‘z salomatligini mustaqil nazorat qilish, jismoniy faollikni to‘g‘ri rejalashtirish, xavfsizlik qoidalariga rioya qilish, jamoada hamkorlik qilish, sport faoliyatida mas’uliyat va intizomni namoyon etish kabi kompetensiyalarini shakllantirishga alohida e’tibor beriladi. Bu esa jismoniy tarbiya fanining ta’limiy, tarbiyaviy va sog‘lomlashtiruvchi imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Maktabgacha ta’lim bosqichida bolaning asosiy harakat ko‘nikmalari, jismoniy faollikka bo‘lgan qiziqishi, o‘z tanasini boshqarish qobiliyati va sog‘lom turmush tarzining dastlabki elementlari shakllanadi. Keyingi bosqich — boshlang‘ich va umumiy o‘rta ta’limda esa ushbu ko‘nikmalarni tizimli

ravishda rivojlantirish, murakkablashtirish va amaliy faoliyat bilan bog‘lash talab etiladi. Shuning uchun maktabgacha ta’lim va maktab jismoniy tarbiya dasturlari o‘rtasidagi mazmuniy, metodik va natijaviy uzviylikni ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda kompetensiyalarning yosh xususiyatlariga mos ravishda bosqichma-bosqich shakllantirilishi ta’lim samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biridir.

Jismoniy tarbiya dasturlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirishda, avvalo, ta’lim mazmunining aniq kutilayotgan natijalar bilan uyg‘unligini ta’minlash zarur. Ya’ni har bir ta’lim bosqichida bola yoki o‘quvchi egallashi lozim bo‘lgan jismoniy, sog‘lomlashtiruvchi, kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalar aniq belgilanishi, ularni shakllantirishga xizmat qiluvchi mashqlar, harakatli va sport o‘yinlari, mustaqil faoliyat turlari hamda baholash mezonlari o‘zaro bog‘langan holda ishlab chiqilishi lozim. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o‘yin faoliyatiga asoslangan metodlardan, maktab bosqichida esa amaliy, muammoli, hamkorlikka asoslangan va individual yondashuvlardan samarali foydalanish maqsadga muvofiqdir. Mazkur jarayonda jismoniy tarbiya o‘qituvchisi va maktabgacha ta’lim pedagogining kasbiy kompetentligi ham alohida ahamiyatga ega. Pedagog bolaning individual jismoniy rivojlanish darajasini hisobga olgan holda mashg‘ulotlarni rejalashtirishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llashi, o‘quvchilarning jismoniy faolligini muntazam monitoring qilishi va olingan natijalar asosida ta’lim mazmuniga tegishli metodik o‘zgartirishlar kiritishi zarur. Shu jihatdan kompetensiyaviy yondashuv jismoniy tarbiya jarayonini faqat mashqlar majmuasi sifatida emas, balki shaxsning kundalik hayotida qo‘llay oladigan amaliy bilim, ko‘nikma, malaka va munosabatlarini shakllantiruvchi yaxlit pedagogik tizim sifatida qarash imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Tadqiqotda kompetensiyaviy yondashuvning quyidagi asosiy tarkibiy yo‘nalishlari ajratib olindi: jismoniy kompetensiya, sog‘lomlashtiruvchi kompetensiya, kommunikativ kompetensiya va ijtimoiy kompetensiya. Jismoniy kompetensiya harakat faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish, asosiy harakat ko‘nikmalaridan samarali foydalanish va jismoniy sifatlarni rivojlantirishni nazarda tutadi. Sog‘lomlashtiruvchi kompetensiya shaxsiy gigiyena, kun tartibi, jismoniy faollik va sog‘lom turmush tarzi qoidalarini bilish hamda ularga amal qilish bilan belgilanadi. Kommunikativ kompetensiya jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlarida o‘zaro muloqot, hamkorlik va fikr almashishni, ijtimoiy kompetensiya esa jamoada faoliyat yuritish, intizom, mas’uliyat va sport madaniyatini shakllantirishni qamrab oladi.Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy, tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan va uzluksizlik tamoyillariga tayanuvchi pedagogik yondashuvlar tashkil etdi. Tizimli yondashuv asosida maktabgacha va maktab jismoniy tarbiya dasturlari o‘zaro bog‘liq bo‘lgan yagona pedagogik tizim sifatida ko‘rib chiqildi. Kompetensiyaviy yondashuv esa har bir ta’lim bosqichida shakllantirilishi lozim bo‘lgan natijalarni aniqlash va ularning bosqichma-bosqich rivojlanishini belgilash imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, o‘quv dasturlari va me’yoriy hujjatlarni o‘rganish, taqqoslash, umumlashtirish, pedagogik kuzatuv, suhbat, so‘rovnoma hamda ekspert baholash metodlaridan foydalanish nazarda tutildi. O‘quv dasturlarini tahlil qilishda ularning maqsadi, vazifalari, mazmuni, kutilayotgan ta’lim natijalari, jismoniy mashqlar tizimi va baholash mezonlarining o‘zaro muvofiqligi asosiy mezon sifatida belgilandi.Taqqoslash metodi yordamida maktabgacha va maktab ta’lim bosqichlarida jismoniy tarbiya mazmunining umumiy va farqli jihatlari aniqlandi. Pedagogik kuzatuv orqali bolalar va o‘quvchilarning jismoniy mashg‘ulotlardagi faolligi, topshiriqlarni bajarish darajasi, jamoada hamkorlik qilishi va o‘z faoliyatini boshqarish ko‘nikmalari o‘rganildi. So‘rovnoma va suhbat metodlari orqali pedagoglarning kompetensiyaviy yondashuvdan foydalanish tajribasi, mavjud metodik imkoniyatlar va muammolar haqidagi fikrlari tahlil qilindi. Olingan ma’lumotlarni umumlashtirish asosida maktabgacha va maktab jismoniy tarbiya dasturlarida kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytirish, ta’lim mazmunining uzviyligini ta’minlash va kompetensiyalarni yosh

xususiyatlariga mos ravishda bosqichma-bosqich shakllantirish bo‘yicha ilmiy-metodik xulosalar ishlab chiqildi.

So‘rovnoma natijalari va ularning tahlili. Tadqiqotning amaliy qismini asoslash maqsadida maktabgacha va maktab ta’limi tizimida faoliyat yurituvchi pedagoglar o‘rtasida jismoniy tarbiya dasturlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirishga doir so‘rovnoma o‘tkazildi. So‘rovnomada pedagoglarning jismoniy tarbiya dasturlarining mazmuni, kompetensiyaviy yondashuvdan foydalanish darajasi, ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi uzviylik va zamonaviy metodlardan foydalanish bo‘yicha fikrlari o‘rganildi. So‘rovnoma natijalarining tahlili shuni ko‘rsatdiki, respondentlarning 88 foizi maktabgacha va maktab jismoniy tarbiya dasturlari o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlashni juda muhim deb hisoblagan. 9 foiz respondent ushbu masalani muhim deb baholagan bo‘lsa, 3 foiz respondent bu boradagi zaruratni yetarlicha yuqori baholamagan.

Pedagoglarning kompetensiyaviy yondashuv haqidagi bilim va tasavvurlari o‘rganilganda, respondentlarning 76 foizi mazkur yondashuv haqida yetarli nazariy bilimga ega ekanligini bildirgan. 18 foiz pedagog kompetensiyaviy yondashuvning mazmunini qisman bilishini, 6 foiz respondent esa ushbu yo‘nalishda qo‘shimcha metodik yordamga ehtiyoj mavjudligini qayd etgan. Jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida o‘quvchilarning jismoniy kompetensiyalarini shakllantirish masalasida respondentlarning 91 foizi asosiy harakat ko‘nikmalarini bosqichma-bosqich rivojlantirish zarurligini ta’kidlagan. 7 foiz pedagog bu jarayonni qisman muhim deb baholagan, 2 foiz respondent esa mavjud dasturlar doirasidagi mashqlar yetarli ekanligini bildirgan. Sog‘lomlashtiruvchi kompetensiyalarni shakllantirish bo‘yicha natijalar ham yuqori ko‘rsatkichni namoyon etdi. Jumladan, pedagoglarning 94 foizi jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida sog‘lom turmush tarzi, shaxsiy gigiyena, kun tartibi va jismoniy faollik masalalarini tizimli ravishda yoritish zarurligini qayd etdi. 5 foiz respondent ushbu faoliyatni qisman amalga oshirishini, 1 foiz esa mazkur yo‘nalishga yetarli darajada e’tibor qaratmasligini ko‘rsatdi.

Kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda guruhli mashqlar, juftlikdagi topshiriqlar va harakatli o‘yinlardan foydalanish samaradorligi bo‘yicha respondentlarning 87 foizi bunday metodlarni samarali deb baholadi. 10 foiz pedagog ushbu metodlardan ayrim mashg‘ulotlarda foydalanishini, 3 foiz respondent esa an’anaviy mashg‘ulot shakllarini afzal ko‘rishini bildirgan. Ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish masalasida respondentlarning 89 foizi jamoaviy sport va harakatli o‘yinlarning ahamiyatini yuqori baholagan. 8 foiz pedagog ushbu vositalardan yetarli darajada foydalanilayotganini, 3 foiz respondent esa mazkur yo‘nalishdagi ishlarni yanada kuchaytirish zarurligini ta’kidlagan.

Jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish darajasi o‘rganilganda, respondentlarning 72 foizi interfaol metodlardan muntazam foydalanishini bildirgan. 21 foiz pedagog ulardan vaqti-vaqti bilan foydalanishini, 7 foiz respondent esa asosan an’anaviy metodlarga tayanishini ko‘rsatgan. Shuningdek, respondentlarning 86 foizi jismoniy tarbiya dasturlarida kompetensiyalarni baholashning aniq mezon va indikatorlarini ishlab chiqish zarurligini qo‘llab-quvvatlagan. 10 foiz pedagog bunday mezonlar qisman mavjudligini**,** 4 foiz respondent esa baholashda asosan amaliy natijalarga e’tibor qaratilishini bildirgan.Umumiy natijalar shuni ko‘rsatdiki, respondentlarning 90 foizi maktabgacha va maktab jismoniy tarbiya dasturlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish zarur deb hisoblaydi. 7 foiz respondent bu jarayonni qisman qo‘llab-quvvatlagan bo‘lsa, 3 foiz pedagog mazkur masalada qo‘shimcha metodik tavsiyalar zarurligini bildirgan.

So‘rovnoma natijalarining umumlashtirilgan ko‘rsatkichlari

№	O‘rganilgan yo‘nalish	Ijobiy javob	Qisman	Salbiy/aniq emas
1	Dasturlar uzviyligini ta’minlash	88%	9%	3%
2	Kompetensiyaviy yondashuvni bilish	76%	18%	6%

3	Jismoniy kompetensiyani rivojlantirish	91%	7%	2%
4	Sog‘lomlashtiruvchi kompetensiya	94%	5%	1%
5	Kommunikativ kompetensiya	87%	10%	3%
6	Ijtimoiy kompetensiya	89%	8%	3%
7	Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish	72%	21%	7%
8	Baholash mezonlarini takomillashtirish	86%	10%	4%
9	Dasturlarni kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish	90%	7%	3%

Olingan natijalar kompetensiyaviy yondashuvni jismoniy tarbiya dasturlariga tizimli ravishda joriy etish zarurligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, sog‘lomlashtiruvchi kompetensiya bo‘yicha 94 foizlik, jismoniy kompetensiya bo‘yicha 91 foizlik va dasturlarni takomillashtirish zarurati bo‘yicha 90 foizlik ko‘rsatkichlar pedagoglar tomonidan mazkur yo‘nalishlarning yuqori darajada qo‘llab-quvvatlanayotganligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ko‘rsatkichi 72 foizni tashkil etgani ushbu yo‘nalishda metodik tayyorgarlikni yanada kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa. Olib borilgan nazariy va amaliy tahlillar asosida maktabgacha va maktab jismoniy tarbiya dasturlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish zamonaviy ta’lim jarayonining muhim ilmiy-metodik yo‘nalishlaridan biri ekanligi aniqlandi. Kompetensiyaviy yondashuv jismoniy tarbiya mazmunini faqat harakat ko‘nikmalarini shakllantirish bilan cheklab qolmasdan, ta’lim oluvchilarning sog‘lom turmush tarzi, mustaqil jismoniy faoliyat, muloqot, hamkorlik va ijtimoiy mas’uliyat kabi sifatlarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim bosqichida shakllantiriladigan asosiy harakat ko‘nikmalari va jismoniy faollikka ijobiy munosabat keyingi maktab ta’limi uchun muhim tayanch vazifasini bajarishini ko‘rsatdi. Shu sababli jismoniy tarbiya dasturlarini ishlab chiqishda ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi mazmuniy va metodik uzviylikni ta’minlash, kompetensiyalarni yosh va individual xususiyatlarga mos ravishda bosqichma-bosqich rivojlantirish zarur.

So‘rovnoma natijalari ham ushbu xulosalarni tasdiqladi. Respondentlarning **88 foizi** maktabgacha va maktab jismoniy tarbiya dasturlari o‘rtasidagi uzviylikni muhim deb baholagan, **94 foizi** sog‘lomlashtiruvchi kompetensiyalarni shakllantirish zarurligini, **91 foizi** jismoniy kompetensiyani rivojlantirish muhimligini ta’kidlagan. Shuningdek, **90 foiz** respondent jismoniy tarbiya dasturlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish zarurligini qo‘llab-quvvatlagan. Mazkur ko‘rsatkichlar kompetensiyaviy yondashuvning amaliy ahamiyati yuqori ekanligini ko‘rsatadi.Tadqiqot asosida jismoniy tarbiya dasturlarida **jismoniy, sog‘lomlashtiruvchi, kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni** o‘zaro bog‘liq holda shakllantirish maqsadga muvofiq deb topildi. Bunda harakatli va sport o‘yinlari, guruhli mashqlar, juftlikdagi topshiriqlar, mustaqil jismoniy faoliyat hamda interfaol pedagogik texnologiyalardan foydalanish samarali metodik vosita sifatida xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha va maktab jismoniy tarbiya dasturlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish ta’lim mazmunining uzluksizligini ta’minlash, bolalar va o‘quvchilarning jismoniy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash hamda ularda sog‘lom turmush tarziga oid barqaror kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusida har bir ta’lim bosqichi uchun kompetensiyalarning aniq indikatorlari, diagnostik mezonlari va baholash mexanizmlarini ishlab chiqish ushbu yo‘nalishdagi ilmiy tadqiqotlarning muhim istiqbolli vazifasi hisoblanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi**.**